

ПЛАНУВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬНИХ РЕСУРСІВ НА СУБРЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ В УМОВАХ ІНСТИТУЦІЙНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ

Л. Казьмір (Інститут регіональних досліджень НАН України, м. Львів), П. Казьмір, к. е. н., М. Міштурак (Львівський національний аграрний університет)

Maintenance of substantive theoretical provisions in relation to planning of agricultural land resources use at subregional level in the conditions of transformation of the land relations and modernization of all of control the system by land-tenure is systematized. The proper author suggestions are approved on the example of the Kamianka-Buzka administrative district of the Lviv region.

Key words: institutional transformations, land resources, agriculture, development indicators, subregional level of planning, administrative district, functional zoning.

Постановка проблеми. Трансформаційні процеси, які відбулися за двадцять останніх років в аграрному секторі економіки України, не сприяли максимальному використанню його ресурсного потенціалу. Навпаки, попри деякі позитивні тенденції, у сільському господарстві мають місце стабільно тривалий занепад тваринництва, наявність значної кількості нерентабельних сільськогосподарських підприємств, низький рівень соціально-економічного розвитку сільських територій [14]. Крім того, ліберально-ринкове реформування земельних відносин, що відбувається в Україні впродовж останніх років і часто орієнтується на трансплантацію інститутів з розвинутих країн, досі так і не сприяло організації раціонального та ефективного використання земельних ресурсів. Глибокі інституційні трансформації економіки (які часто називають системними змінами [16]) суттєво актуалізують проблему модернізації вітчизняної системи управління землекористуванням і, зокрема, системи планування сільськогосподарського використання земельних ресурсів на всіх рівнях [6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням планування сільськогосподарського використання земельно-ресурсного потенціалу та формування необхідних передумов для організації екологічно безпечного розвитку аграрного виробництва в умовах ринкової економіки присвячено чимало наукових праць вітчизняних і зарубіжних фахівців (див., наприклад, [2; 15; 17] та бібліографію до них).

Варто також зауважити, що свого часу відомий російський вчений-землепорядник С. М. Волков, аналізуючи першочергові завдання землепорядної науки в умовах інституційних трансформацій, особливо наголошував на необхідності теоретичного обґрунтування змісту та методів складання схем землепорядкування адміністративних районів як передпроектних документів, що забезпечують планування раціонального використання й охорони земельних ресурсів [2, с. 414].

На думку авторитетних фахівців, схеми землепорядкування адміністративних районів є основою для управління процесами землекористування на районному (субрегіональному) рівні [8; 12], а також основним документом, що регулює проведення земельної реформи в районі на науковій основі [9].

До поглибленого вивчення сучасних проблем і перспектив розвитку аграрного

сектору вітчизняної економіки та сільських територій в умовах інституційних трансформацій активно долучаються представники академічної науки. Наприклад, фахівцями Інституту регіональних досліджень НАН України нещодавно здійснено класифікацію сільських територій Львівської області за критеріями їх демографічного, економічного та просторового розвитку [10]. Це допоможе глибше вивчити проблеми сільського розвитку регіону загалом та сформувані науково обгрунтовані перспективні напрями їх подолання.

Питання організації ефективного використання та охорони земель сільськогосподарського призначення та модернізації вітчизняної системи управління землекористуванням досліджувались і в наших попередніх публікаціях (див., наприклад, [3-5]). Зокрема, інституціональні аспекти управління землекористуванням проаналізовано в роботі [4], а в роботі [7] питання організації ефективного використання земель розглянуто у загальному контексті модернізації системи управління розвитком сільських територій. У статті [6] запропоновано алгоритм аналізу та оцінки просторово-часових змін ключових індикаторів сільськогосподарського використання земельних ресурсів у регіоні і показано, що поглиблене дослідження динаміки цих індикаторів на внутрішньорегіональному рівні дасть змогу виявляти нові тенденції регіонального розвитку, робити важливі в економічному і просторовому аспектах висновки та формулювати конкретні науково обгрунтовані пропозиції щодо модернізації регіональної просторової, аграрної й інвестиційної політики в області. Окремі теоретичні пропозиції щодо організації планування використання земельних ресурсів в адміністративному районі у нових соціально-економічних умовах були викладені у колективній монографії «Трансформація земельного устрою в Україні: проблеми теорії і практики» [15].

Постановка завдання. Метою роботи є спроба адаптації основних теоретичних положень щодо планування сільськогосподарського землекористування на субрегіональному рівні, запропонованих представниками львівської наукової школи землевпорядкування в період земельної реформи, до сучасних потреб модернізації системи управління землекористуванням, а також апробація низки авторських пропозицій на прикладі конкретного адміністративного району Львівської області.

Виклад основного матеріалу. На наш погляд, у модернізації вітчизняної системи управління землекористуванням варто орієнтуватися на відповідний досвід ЄС, де поєднання методів стратегічного та просторового планування трактується як ефективний засіб формування міждисциплінарної платформи для розробки комплексної політики економічного розвитку, захисту навколишнього середовища та соціальної єдності на всіх рівнях [18].

Тому об'єктом для апробації окремих пропозицій щодо планування сільськогосподарського землекористування було обрїно Кам'янка-Бузький район Львівської області, для якого наприкінці 2012 р. затверджено Схему територіального планування [13].

Варто зауважити, що до матеріалів згаданої схеми входить і Схема існуючого функціонального використання земель, на якій за функціональним призначенням було виділено такі землі: сільбищні території, промислові та господарські території, землі водного фонду, землі лісового фонду та залісені території, території

військових об'єктів (при цьому окремо виділено землі Кам'янка-Бузького військового полігону), землі запасу та землі резервного фонду, розпайовані землі, землі фермерських господарств, землі для колективного садівництва, землі Львівської дослідної станції садівництва.

Однак, на наш погляд, матеріалів подібних схем територіального проектування недостатньо для організації ефективного сільськогосподарського використання земельних ресурсів на рівні конкретного адміністративного району. На наш погляд, усі заходи, що пов'язані з організацією використання й охорони земель на території району має координувати Схема землевпорядкування району. Тобто така схема повинна виконувати роль своєрідної сполучної ланки між прогнозуванням, плануванням і проектуванням використання земель у конкретному районі як досить специфічному і водночас цілісному територіальному утворенні.

Основна мета розробки Схеми землевпорядкування району в умовах глибоких економічних перетворень, зміни форм власності на засоби виробництва, переходу до економіки ринкового типу полягає у створенні умов для науково обгрунтованого перерозподілу земель, економічно вигідного розвитку різних форм господарювання на землі, формування багатокладної економіки, раціонального використання й охорони земель, а також в інформаційно-аналітичному забезпеченні об'єктів ринкових земельних відносин на території району [15].

Як уже наголошувалось у [15], невід'ємною частиною Схеми землевпорядкування району є природоохоронний блок, зміст якого полягає в агроекологічному районуванні району, виділенні однорідних за природними ознаками територій і використанні одержаної інформації для вирішення всіх виробничо-територіальних питань у районі.

Загалом ключовим елементом Схеми землевпорядкування району повинно бути функціональне зонування території, сутність якого полягає в поділі конкретної території на окремі ділянки (зони) за сукупністю певних домінуючих ознак з одночасним регламентуванням режимів їх цільового використання [3; 15]. Основною метою функціонального зонування території адміністративного району є формування необхідних просторових передумов для максимально повної реалізації інтегрального потенціалу території, взаємного узгодження всіх видів природокористування та запобігання (або принаймні мінімізації) можливих конфліктів між цільовими функціями (сельбищною, господарською, рекреаційною, природоохоронною тощо) конкретних зон та їх характерними ознаками. Функціональне зонування повинно сприяти збалансованому розвитку всього адміністративного району і в такий спосіб узгоджуватися із загально визначеними пріоритетами державного управління.

Останніми роками в країнах Західної Європи для організації збалансованого землекористування все частіше звертаються до ландшафтного (або ландшафтно-екологічного) планування [1], яке досить часто фахівці трактують як окремий вид оптимізації землекористування. На наш погляд, для організації раціонального використання території (тобто земель) не варто виділяти все нові й нові види планування. У вітчизняних умовах для цього цілком достатньо імплементувати ключові елементи ландшафтного планування у практиці розробки землевпорядної документації відповідного рівня. Зокрема, ми вважаємо, що в основу функціонального зонування адміністративного району мають бути покладені такі класифікаційні ознаки: будова

ландшафтних комплексів, розподіл земель за категоріями, придатність земель для використання в окремих галузях економіки, придатність ґрунтів сільськогосподарських угідь для вирощування сільськогосподарських культур, правовий статус земель, потреба в тих чи інших земельних угіддях у конкретному районі.

Наприклад, у землевпорядкуванні Кам'янка-Бузького району Львівської області слід враховувати його природно-кліматичну неоднорідність (район майже посередині розділяється на дві природно-кліматичні зони: у північній частині - Мале Полісся, а у південній - Лісостепова зона), сільськогосподарську спеціалізацію та рівень соціально-економічного розвитку загалом.

Кам'янка-Бузький район є агропромисловим районом. Сільське господарство району спеціалізується на вирощуванні зернових культур (ячмінь, пшениця), цукрового буряка і льону, а також на виробництві молока і м'яса [11]. Виробництвом сільськогосподарської продукції у районі займаються 53 товарні сільськогосподарські підприємства всіх форм власності, у тому числі одне підприємство державної форми власності (ДП ДГ «Львівське»), 30 фермерських господарств, а також 11,1 тис. індивідуальних господарств. Варто зауважити, що більшість земель району (51,4% від загальної площі) перебуває у власності громадян. Однак значна частка орних земель використовується агрохолдингами, що орендують землі на території кількох (інколи 6-8) сільських рад.

Передпроектний аналіз актуального стану використання земельних ресурсів у Кам'янка-Бузькому районі показав, що частка сільськогосподарських угідь у районі складає 65,2 % від загальної площі. Розораність території району становить 37,4 %. Структура сільськогосподарських угідь Кам'янка-Бузького району подана в табл. 1.

Лісистість району нерівномірна. У середньому вона становить 19,5 % його території. Ліси зосереджені в основному в поліській частині району (31,7 %), а у лісостеповій частині — Грядовому Побужжі — вони займають 9,7 % території. У лісовому фонді є 281 га боліт.

Таблиця 1

Структура сільськогосподарських угідь Кам'янка-Бузького району Львівської області, 2012 р.

Назва угідь	Площа, га	%
Рілля	40064,0	67,2
в т.ч. осушена	26620,0	44,6
Багаторічні насадження	1026,5	1,7
в т.ч. сади	910,7	1,5
ягідники	115,8	0,2
Сіножаті	8021,9	13,5
в т.ч. осушені	5880	9,9
заливні	929	1,6
Пасовища	10529,2	17,6
в т.ч. осушені	6281	10,5
Всього	59641,6	100,0

Визначальна роль у досягненні високих виробничих показників сільського господарства належить трудовому потенціалу, рівень розвитку якого у свою чергу залежить від демографічної ситуації. Загальні тенденції у демографічній ситуації району відображаються таким показником, як зміна густоти населення. За період 2001-2012 рр. у Кам'янка-Бузькому районі спостерігалось зменшення густоти населення на 4,3 %. Показник виробництва валової продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу в районі є суттєво вищим, ніж у середньому в області (табл. 2).

Таблиця 2

Виробництво валової продукції сільського господарства в розрахунку на одну особу, грн.*

Територіальна одиниця	Рік					
	2008	2009	2010	2011	2012	2012 р. до 2008
Західний Лісостеп	3312	3637	3649	4190	4731	142,8
Мале Полісся	3418	3787	3800	4364	4936	144,4
У середньому в районі	3372	3710	3723	4275	4827	143,1
У середньому в	1682	1713	1742	1875	2108	125,3

* Розраховано за [11].

Отже, одним із основних напрямів організації ефективного сільськогосподарського використання земель на субрегіональному рівні є формування необхідних передумов для екологічно безпечного розвитку аграрного виробництва, усебічне сприяння впровадженню інноваційних ресурсоощадних проєктів та поетапна відмова від екологічно небезпечної діяльності як у межах окремих адміністративних районів, так і в регіоні загалом.

Висновки. В Україні досі не сформована цілісна науково обґрунтована система управління сільськогосподарським землекористуванням на субрегіональному рівні в умовах зовнішнього середовища, що динамічно змінюється. Особливо гострою є потреба розробки нової теоретичної концепції такого управління, яка б об'єднала у собі різні методики та інструменти соціальних, економічних і галузевих наук, та відповідного методичного забезпечення. Усі заходи, пов'язані з організацією використання й охорони земель на території району, повинна координувати Схема землевпорядкування району.

Бібліографічний список

1. Антипов А. Н. Опыт использования аппарата ландшафтного планирования в России при решении задач территориального развития / А. Н. Антипов, Ю. М. Семенов // Український географічний журнал. - 2009. - № 3. - С. 10 - 17.
2. Волков С. Н. Землеустройство. Т. 1 : Теоретические основы землеустройства / С. Н. Волков. - М. : Колос, 2001. - 496 с.

3. Казьмір Л. Функціональне зонування території адміністративного району: зміст і основи методики / Л. Казьмір // Вісник Львівського державного аграрного університету : землевпорядкування і земельний кадастр. - 2005. - № 8. - С. 62 - 68.
4. Казьмір Л. П. Інституціональний підхід в теорії управління землекористуванням / Л. П. Казьмір // Землеустрій і кадастр. - 2010. - № 2. - С. 24 - 34.
5. Казьмір Л. П. Просторово-часовий аналіз змін у сільськогосподарському використанні земельних ресурсів регіону / Л. П. Казьмір, А. П. Гнідець // Вісник Львівського національного аграрного університету : економіка АПК. - 2011. - № 18 (2). - С. 43 - 44.
6. Казьмір Л. П. Теоретико-методичні засади модернізації системи управління землекористуванням в Україні // Стратегія забезпечення сталого розвитку України : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. : у 3 ч. - К. : РВПС України НАН України, 2008. - Ч. 1. - С. 229-233.
7. Казьмір П. Г. Концептуальні засади модернізації системи управління розвитком сільських територій / П. Г. Казьмір, М. Г. Ступень, Л. П. Казьмір // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Вип. 6 (92): Сучасні проблеми розвитку сільських територій : [зб. наук, пр.] / Ін-т регіон, досліджень НАН України. - Львів, 2011. - С. 81 - 90.
8. Лютий Я. І. Теорія і практика прогнозування використання земель / Я. І. Лютий. - Львів : ЛДАУ, 1997.-132 с.
9. Носов С. И. Землеустройство административно-территориальных образований : методические указания по изучению дисциплины и задания для контрольной работы / С. И. Носов. - М. : ГУЗ, 2003. - 38 с.
10. Притула Х. М. Особливості диференціації розвитку сільських територій Львівської області / Х. М. Притула // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Вип. 6 (92): Сучасні проблеми розвитку сільських територій : [зб. наук, пр.] / Ін-т регіон, досліджень НАН України. - Львів, 2011. - С. 118 - 124.
11. Сільське господарство Львівщини : стат. зб. / Головне управління статистики у Львівській області. - Львів, 2013. - 172 с.
12. Схема землеустрою адміністративного району - основа для управління земельними ресурсами / А. М. Третяк, М. П. Стецюк, Й. М. Дорош, О. С. Дорош // Землевпорядкування. - 2002. - № 1. - С. 13-18.
13. Схема територіального планування Кам'янка-Бузького району Львівської області [Електронний ресурс]. - Режим доступу : <http://kambuzkarajrada.org.ua>
14. Тимчишин О. Р. Ефективність реалізації виробничо-ресурсного потенціалу сільських територій в контексті перспектив сталого розвитку (на прикладі Львівської області) / О. Р. Тимчишин // Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Вип. 6 (92): Сучасні проблеми розвитку сільських територій : [зб. наук, пр.] / Ін-т регіон, досліджень НАН України. - Львів, 2011. - С. 305 -311.

15. Трансформація земельного устрою в Україні: проблеми теорії і практики: монографія I [М. С. Богіра, П. Г. Казьмір, П. П. Колодій та ін.] ; за ред. М. С. Богіри. - Львів : Львів, нац. аграр. ун-т, 2011. - 244 с.
16. Balcerowicz L. Socjalizm, kapitalizm, transformacja. Szkice z przelomu epok / L. Balcerowicz. - Warszawa : PWN, 1997. - 364 s.
17. Kooten van C. G. Land resorce economics and sustainable development: economic policies and the common good / C. G. van Kooten. - Vancouver : UBC Press, 1993. - 450 p.
18. Korzen J. Integracja narz^dzi planowania przestrzennego i strategicznego / Korzen J. // Urbanista. - 2004. - Nr 5. - S. 16 - 18.

УДК 332.23

РАЦІОНАЛЬНЕ ВИКОРИСТАННЯ ЗЕМЕЛЬ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКОГО ВИРОБНИЦТВА

*О. Черечон, к. е. н., Г. Дудич, к. е. н., О. Гулько, асистент Львівський національний
аграрний університет*

It is considered the issues of effective and rational use of land resources In the context of agricultural production efficiency increasing.

Key words: rational use of lands, agrarian production efficiency, land relations.

Постановка проблеми. Проблема раціонального й ефективного використання земельних ресурсів залишається найгострішою з усіх соціально-економічних проблем держави, тому що від неї залежить рівень виробництва сільськогосподарської продукції, продовольча безпека і матеріальний добробут усіх прошарків населення, незалежно від регіонів проживання.

Наявна складна ситуація пов'язана з необхідністю адаптації до принципово нових соціальних і економічних відносин, удосконалення їх, а також ліквідації та уникнення екологічних негараздів, у тому числі успадкованих від радянських часів. Зрозуміло, що, з огляду на згадане, земельні відносини набули екстраординарного значення. Проте (а, може, точніше, - саме через те) є потреба максимальну увагу приділити земельним ресурсам, їх стану, охороні, підвищенню продуктивності. При цьому пріоритетною нормативною базою під час розгляду численних проблем земельних ресурсів має слугувати зафіксоване статтею 14 Конституції України положення про те, що земля є основним національним багатством, що перебуває під особливою охороною держави [5].

Матеріали державного земельного кадастру є запорукою створення надійних важелів для ефективного управління таким складним і багатограним